

udeleževal zborovanj in posvetovanj Poljakov, poudarjal, da se morajo združiti vse poljske stranke, vendar njegovi premalo stvarni načrti niso vzbudili pravega zanimanja. Končno je, želeč popraviti, kar je bil zamudil v novembrski vstaji, odpotoval v Poznanj, da bi osebno posegel v boj. Ko je revolucionarno gibanje na Velikopoljskem upadlo, se je umaknil v Vroclav, kjer se je po osemnajstih letih srečal z ljubljeno materjo. V Pariz se je vrnil ves izčrpan in nekaj mesecev nato 3. aprila 1849 umrl za jetiko. Leta 1927 je dala poljska vlada prepeljati njegovo truplo v domovino, kjer so ga slovesno položili v kraljevsko grobnico na Wawelu poleg Mickiewicza.

V delih Słowackega se prepleta realizem z mistiko, ironija z vizionarstvom, vendar se njegova poezija kljub subjektivnosti in iracionalnosti vedno dotika zemlje, življenja, poljske resničnosti. Słowacki je neusmiljeno kritičen do domače preteklosti in do svoje dobe. Odločno odklanja puhlo domoljubje in edini med tedanjimi velikimi pesniki obsoja vatikansko politiko. V poljski literaturi ima Słowacki edinstveno mesto kot ustvarjalec izredno bogatega in muzikalnega pesniškega jezika in kot revolucionar dramatskih form. Na podlagi prisvojene evropske kulture je z bujno pesniško domišljijo ustvaril vizijo poljskega zgodovinskega razvoja, humano v vsebini in virtuosno v obliki. S svojo poezijo se je uvrstil med največje poljske besedne umetnike in hkrati med velike pesnike svetovne književnosti.

F. Bezljaj

O ETIMOLOGIJAH IN ETIMOLOGIZIRANJU

Najbolj kočljivo področje v jezikoslovju je gotovo etimologija. Celó v najboljših etimoloških slovarjih bomo lahko zasledili na kupe spodrsrljavev vseh vrst. Nikjer ni hiperkritičnost bolj na mestu kot pri iskanju porekla besed. Zaupanje v kakršnokoli avtoriteto je že samo po sebi napaka.

Vendar to iskanje ni diskreditirano in celo v vzhodnih državah, kjer je še pred nekaj leti prevladovala skepsa o vrednosti etimologij, se danes intenzivno lotevajo raziskovanja izraznega fonda. Za slavistiko je ta preobrat več kot samo pomemben, saj se na vseh koncih in krajih porajajo novi etimološki slovarji; v strokovni literaturi se množe revizije ustaljenih mnenj in v evidenco prihaja vedno več novega, doslej neznanega gradiva iz posameznih slovanskih jezikov. Težišče današnjega etimologiziranja pa ni več v rekonstrukcijah indoevropskih korenov, saj so generacije pred nami izčrpale že malodane vse, kar se je dalo rekonstruirati s pomočjo regularnih glasoslovnih zakonov. Danes nas mnogo bolj zanima sistematično raziskovanje živega izraznega fonda v posameznih jezikih. To pa zahteva tudi drugačnih osnovnih principov in delovnih metod.

Ako bi vzeli v roke samo našega Pleteršnika in ga primerjali z vso resno strokovno etimološko literaturo, ki jo je mogoče zbrati, najsi bo že domača ali tuja, ki se dotika slovenskih leksičnih problemov, bomo na vsaki strani našli vrsto besed, o katerih ne vemo malodane nič. Regularne, pomensko jasne izvedenke etimologa seveda ne zanimajo, povedo mu le, kako je osnova v jeziku zasidrana in razširjena. Na tisoče pa je besed, ki nas spravijo v zadrego.

Včasih je sumljiva glasoslovna plat besede, včasih njen pomen. Ni vedno lahko ugotoviti, kje je konec ene besedne družine in kje se začne druga. Niti slavistične povezave niso tako enostavne, kakor bi se zdele na prvi pogled.

Osnovni slovenski besedni fond je vendarle slovanski in šele kadar slavistična analiza popolnoma odpove, smo opravičeni, da iščemo paralel pri neslovanskih sosedih. To je pravilo, ki bi ga moral upoštevati vsakdo, ki poskuša razložiti katerokoli slovensko besedo. Ne moremo se strinjati s takšnim načinom etimologiziranja, kakor smo ga srečali v lanskem letniku JiS v anketi, ki se je razvila o besedah *pušeljc* in *šopek*. Akademik I. Grafenauer je slovensko *čop* in *šop* »der Schopf, das Büschel« avtoritativno proglasil za izposojenko iz nem. *Schopf* (JiS IV 222). Zadostovalo mu je, da je pogledal 70 let starega Pleteršnika in ga eventualne slovenske paralele sploh niso zanimale. Za njim se je oglasil D. Ludvik (JiS IV 252), ki se mu je *čop* zdelo slovansko, *šop* pa gotovo nemško, izposojeno ne iz novovisokonemškega *Schopf*, ampak iz srednjevisokonemškega *schoup*, z bavariskim dolgim o namesto diftonga *ou*.

Gotovo je slovensko *škop*, *škopa*, *škopnik* iz starovisokonem. *scoup* »Bund, Büschel«, *šop* pa je tako težko ločiti od *čop*, da bi se že iz metodoloških nagibov težko odločil iskati za vsako od teh besed različno poreklo. V istem pomenu kakor *čop* in *šop* najdemo pri Pleteršniku tudi dialektično *čûp* (s sumljivim dolgopadajočim naglasom) in *čoprûn*. Ni mogoče dvomiti kljub različenemu osnovnemu vokalu, da te besede ne bi bile sorodne s pomensko enakimi rusko *čub*, *čup*, *čupák*, *čupr*, *čuprina*, ukrajinsko *čub*, *čuper*, *čupryna*, poljsko *czub*, češko *čub*, *čupek*, srbohrvaško *čupa*, *čupérak* itd. Kar se tiče alternacije č : š, opozarja Sławski (SEP I 127) na staropoljsko razmerje *szupryna* : *czupryna* in slovensko *čop* : *šop*. Besedna družina, ki je etimološko gotovo sorodna z nem. *Schopf* (a tudi s *Kaupe* »ptičja perjanica«) iz osnove **(s)keup-*, **(s)keub-* s samo slovanskim in germanskim zanesljivo ugotovljenim sorodstvom. Vokalične in konzonzantne difference govore bolj za ekspresiven razvoj.

Po Ludviku, ki je svoj čas tudi splošno slovansko *kolk* poskušal razlagati kot nemško izposojenko (SR IX 192), bi morali ločiti besede kakor na primer *čepiriti se*, *čopiriti se* in *šopiriti se* ali *čoba*, *čuba* in *šoba* na več različnih izhodišč, kar pa gotovo ni potrebno. V prvem primeru je lužiškosrbsko tudi *šepjerić* so. Naj si bodo etimološka mnenja o teh besedah še tako različna (glej Vasmer, REW III 347; Sławski, SEP I 128; Machek, ESČ 69), vsi avtorji so vendarle složni, da spadajo skupaj, le da so doživljale različne ekspresivne spremembe. *Čoba*, *čuba*, *šoba* »Lippe, Lefze, Mund«, *šobiti se* itd. je sicer še vedno brez zanesljive etimologije; le sbhrv. je *čuba* »Lippe, Mund«; zdi se tudi ekspresivna beseda in je verjetno sorodna s č. *čumák* »rilec«.

Tudi slovanski besedni fond je doživljal obsežne, radikalne spremembe in šele v okviru celotne besedne družine z vsem slovanskim sorodstvom je mogoče pojasniti marsikatero slovensko besedo. Nevarno pa je operirati z izoliranimi besedami. Svoj čas je na primer Kelemina slovensko *cákľja*, *cêkľja* »močvirje« skušal spraviti v zvezo z italij. *secca* (SR VIII, 85). Mnogo bliže je češko *cák* »luža« in *cákati*, poljsko *cackać się* »broditi po vodi, škropiti« itd. Ako si ogledamo številne slovanske reflekse iz te zelo ekspresivne osnove, ki je preko pomena »brizgati slino« razvila celo glagole, kakor je češko *čvachat*, slovensko *čvekatati* itd., nam ta besedna družina ne bo več povzročala resnih težav. Treba pa je glasoslovno in semantično ugotoviti vmesne stopnje.

Veliko vlogo igrajo pri etimologiji različna besedna križanja. Ako si ogledamo slovenska pridevnika z enakim pomenom *žarek*, *žarčen* in *žaltav*,

se nam na prvi pogled zdi, da imamo opraviti z dvema različnima osnovama. Slovansko sorodstvo pa nam vendarle pokaže skupen izvor. Z istim pomenom najdemo rusko *želknutъ*, belorusko *jelknúć*, poljsko *žółknać*, češko *žluknouti* poleg ruskega pridevnika *ělkij*, ukrajinsko *jiłkýj*, *jetkýj*, *ylkýj*, belorusko *jółkýj*, poljsko *jetki*, *ilki*. Najbolj verjetno izhodišče je praslovansko **jelъkъ* poleg **jelъkъ*; razširjeno s prepozicijo *jъz-* in deloma naslonjeno na *žolč* je dalo te pravkar naštete glagole. V slovenščini bi pričakovali **žalek* < **jъz-jelъkъ*; to se je psihološko preveč približalo osnovi *žal*, zato se je beseda po eni strani naslonila na *žar* (*žarek*), po drugi pa na *žolt* (*žaltav*). Izhodni pridevnik pa je verjetno ohranjen v rastlinskem imenu *ilka*, sekundarno tudi *ilika* »aconitum napellus« in »angelica silvestris« (< **jelъká*). Slovensko gradivo samo potrjuje pravilnost Kořinkove in Machkove etimologije (glej druga mnenja pri Vasmer, REW I 396 in I 416). Ne bi pa prišel daleč, kdor bi poskušal razložiti posebej vsako posamezno od teh besed.

Slovensko *nasamúriti se* »ein finsteres Gesicht machen« poleg *nasamáriti* koga je že Miklošič, EW 311 pravilno spravljal v zvezo z rus. *smuryj*. Sorodne tvorbe so srbohrvaško *nasumoriti*, *nahumoriti* in rusko *muchóritъsja*. Vse to so ekspresivne tvorbe iz splošnoslovanskega *chmara*, *chmura* »oblak, žalost, skrb« itd. Po odpadu začetnega *h-* smo dobili slovensko *muráv*, *murávec* »der Schmollende« poleg *muréti* »eine finstere Miene machen«; n. pr. še slovaško *mari se mi*. Po prehodu *hm-* > *sm-* kakor v rus. *smuryj* ali češkem *smura* in zamenjavi *-r-* > *-l-* (češko *chmuliti*, slovaško *chmulit sa*) smo dobili slovensko *smuliti* in dalje *cmuliti*, tudi *mulo kuhati*. Enako imamo *cméliti se* poleg *cmériti se*, *cméra* in *cméla*, čeprav so zadnje oblike že bliže prav tako razširjeni ekspresivni osnovi, ki jo imamo v ruskem *chnyritъ* »jokati«, dial. tudi *chmykatъ*. V slovenščini je ogromno število izvedenk tipa *cmerdati*, *cmendrati*, *cmehtati*, *cmeniti*, *cmevati*, *cmeškati*, *cmevkati*, *cmigati*, *cmihati*, *cmiziti* poleg *čmeriti*, *čemeriti*, koroško nemško *tschemeren*, štajersko nemško *zmeren* itd. Ekspresivni razvoj in besedna križanja sta ustvarila celo serijo variant, za katere je pri dovolj podrobnem iskanju na razpolago zadovoljivo število paralel v različnih slovanskih jezikih.

Posebno pri rastlinskih imenih je mnogo takšnih primerov; čeprav jih tukaj ni povzročila ekspresivnost sama po sebi, ampak samo pretrgana zveza z osnovo, po kateri je nekoč rastlina dobila svoje ime. Za grm »euonymus« imamo v slovenščini poleg številnih ljudskih imen kakor *trdoleska*, *kapčevje*, *kozličevje* itd. tudi *kozji presnec*, *kozji preslec*, *kozji prosnic*. Pomensko in glasoslovno tega ne moremo ločiti od poljskih imen *przmiel*, *przmielina* poleg *trzmiel*, *trzmielina*. V drugih slovanskih jezikih se pojavljajo variante z začetnim *b-*: sbhrv. *bršlenka*, češko *brslen*, staročeško *brsniel*, *bršlen*, *břslen*, rusko *brusklen*, *bruslina*, *brusklet*, *beresklet* (-d), *beresdrenъ*, *berezbrek*, *bružmelъ*, *bruchmelъ* itd. Zaradi nemških imen *Spindelbaum*, *Spindelstrauch* in srednje latinskih *fusarius*, *fusanus*, francosko *fusain* iz *fusus* »vreteno« bi bilo mogoče sklepati, da tiči tudi v slovanskih imenih osnova *pršslenъ*, slovensko *preslèn* »Spinnrocken«, toda analogije in križanja so zabrisale vsako možnost primerjanja. Ugotovimo lahko samo še zvočno podobnost imenske skupine in nič drugega. Podobno je tudi slovensko *prežlej*, *prezlej*, *preslej* »linum crepitans«, ki se poljsko imenuje *praglec*, *przędlec*, češko *len prahlý*, slovaško pa *bršlen*, *bršlän*; osnova je ista kot v glagolu *prezati se* »aufspringen« (o semenih). Slovensko *bršljan*, *bršlen*, *bršlin*, *brščel*, *bršček* itd. »Hedera«, sbhrv. *brstan*, *brstran*, *brštan*, bolgarsko *břešljan*, *brašljan*, češko *břečtan*, slovaško *břečtreň*,

beštrán, ukrajinsko celo *pročytan* itd., gotovo nima nič opraviti s temi imeni kljub včasih čudoviti zvočni podobnosti. Ako so v slovenščini imena *maprika*, *metprika*, *matprika* »viburnum lantana« poleg *dobrika*, *dobrovita*, *brovnika*, *brogovita*, *dobrovitovna*, *dobroletovna*, *dobrotlika* in *hudika*, *hudobika*, *hudoletovina*, *hudoles(ovina)* itd., nam tudi srbohrvaška imena *veprika*, *leprika*, *meprika*, *lemprika* »viburnum tinus« ne branijo, da moramo verjetno izhajati iz **nedobrovita*, **hudo-vita*, kar pa je doživelo poleg haploglogije še celo vrsto besednih križanj, analogij in metatez.

Takšne primere bi bilo mogoče nizati v nedogled. Tudi v slovanskih jezikih se je sorazmerno le majhen del živega izraznega fonda razvijal po regularnih glasoslovnih zakonih. Nismo pa v slavistiki posvečali toliko pažnje glasoslovnim iregularnostim kakor n. pr. v romanistiki. Ne bomo jih našli nič manj in bodo prav tako zanimive. Obsoditi pa je treba značilni slovanski izolacionizem pri etimologiziranju. Kar ni na prvi pogled jasno slovenskega porekla, proglasimo po navadi za germansko ali romansko izposojenko, pa čeprav delamo pri tem še takšno nasilje glasoslovnim zakonom. Slovenski izrazni fond je treba najprej sistematično preiskati s stališča slovanske komparativistike. Šele potem si bomo lahko ustvarili kriterije, kaj je zašlo v jezik po drugi poti.

Martin Silvester

SLOVENSKE NALOGE V SREDNJI ŠOLI

3. NJIHOVA TEMATIKA

Preden si bomo ogledali vsebinsko stran šolskih nalog, in sicer kako raznovrstna so vsebinska področja in kaj vse dijaki lahko v nalogah obravnavajo, naj posebno poudarim, da gre pri tem delu razen za jezikovno in stilno izpopolnjevanje predvsem za idejno, moralno in estetsko vzgojo. V šolskih nalogah je dana največja možnost pisanja in razpravljanja o vsem, kar zanima in mora zanimati dijaka srednješolca. Zato je tako važno, da zajamemo tematično s čimveč področij in skušamo dijake naučiti, da bodo znali uporabiti in družiti svoje znanje iz več predmetov, hkrati pa vse povezovati in dopolnjevati s svojimi življenjskimi izkušnjami. Ko dijaki uspešno končajo gimnazijo, morajo biti bolj ali manj sposobni razpravljati, seveda na splošno, o vsakem predmetu, pojavu ali življenjskem vprašanju in tako pokazati svojo zrelost, svojo razgledanost in splošno izobrazbo. Če hočemo zajeti v šolskih nalogah vsa ali vsaj najvažnejša področja, moramo imeti o njih sistematičen pregled, da bo izbira teme oziroma naslova lažja in učinkovitejša. Naše delo mora biti kar se da načrtno. V tem poglavju bi rad podal tak pregled tematike, še prej pa spregovoril nekaj o pomenu izbire in formulacije naslova za šolsko nalogo.

Vprašanje izbire teme oziroma naslova je pravzaprav vprašanje profesorjeve priprave na šolsko nalogo. Zato je razumljiva zahteva, da mora biti izbira teme pogojena v prejšnjem delu in ne sme biti plod hipne odločitve neposredno pred pisanjem naloge. Pri izbiri naslova je treba paziti zlasti na tole:

1. *Snov*, ki naj jo dijaki obravnavajo pri šolskih nalogah, jim *mora biti znana* iz šole ali iz življenjskih izkušenj. Zato izbiramo teme tako, da dijaki